

A HÁZASSÁG TERMÉSZETJOGI ALAPJAI

TURGONYI ZOLTÁN

tudományos főmunkatárs (MTA BTK, Filozófiai Intézet)

Mint ismeretes, a Katolikus Egyház a maga morális előírásainak védelmében nem pusztán a hittel elfogadandó Kinyilatkoztatásra hivatkozik, hanem azt vallja, hogy erkölcsi tanítása az ember racionálisan felismerhető természetén alapul, s mint ilyen észérvekké is védhető. Mindez a házassággal, a családdal, a nemiséggel kapcsolatos hagyományos keresztény normákra is vonatkozik. A következőkben azt szeretném megvizsgálni, hogy mai ismereteink fényében lehet-e észérveket felhozni ez utóbbiak mellett, vagyis hogy tekinthetőek-e a klasszikus értelemben vett *természetjog* (*jus naturale*) vagy *természeti törvény* (*lex naturalis*) részeinek.¹

Előre kell bocsátani, hogy e természeti törvény mindenekelőtt *erkölcsi* követelményeket tartalmaz, amelyek jó esetben belülről motiválják az embereket, nem pedig külső kényszer által irányítják őket. Ha tehát a fenti kérdésre adott válaszunk igenlő lesz is, ebből természetesen *nem* következik, hogy valamennyi ide tartozó norma megsértésének *jogi* szankciókat kellene a gyakorlatban maga után vonnia. Már Aquinói Szent Tamás figyelmeztetett rá: nem kell, sőt nem is szabad a természeti törvény *egészét* a pozitív jogban is előírni, hiszen számolni kell a társadalom többségének esendő mivoltával, az átlagember erényeinek kiműveletlenségével, s nem lehet teljesíthetetlen követelményeket támasztani.²

Az emberi természet

A válaszadáshoz először is lássuk, mit értünk emberi természetén! Ez nem tévesztendő össze az ember merőben biológiai értelemben vett tulajdonságaival, spontánul jelentkező késztetéseivel. Noha e kifejezést így is lehet használni, mi a továbbiakban a filozófiai értelemben vett emberi természetről kívánunk szólni, amely az emberi lényegét, mibenlétet jelenti, beleértve fajunknak a pusztá biológikum szintjét meghaladó sajátos-

¹ E két kifejezést az alábbiakban azonos jelentésben fogom használni, mindkettőn az emberi természetre alapozódó erkölcsi normarendszert (*lex naturalis moralis*) értve.

² *Summa Theologica*, I–II., q. 96., a. 2. és a. 3.

ságait is. Az ember a többi élőlényhez hasonlóan lét- és fajfenntartó, de emellett történelmileg növekvő mértékben vannak egyéb, *sajátosan emberi szükségleteink* és ezeket kielégítő, szintén csak az emberre jellemző *tevékenységeink* is; ezek sokszor úgy keletkeznek, hogy valamely eredetileg eszköz-szerepet betöltő tevékenység önértékké válik (pl. a munka eredetileg eszköz a létfenntartás szolgálatában, de önmagában véve is örömforrás lehet). Másrészt a többi élőlényvel közös *két biológiai szükségletünk* – a lét- és fajfenntartás – *kielégítése is humanizáltan*, azaz sajátosan emberi formában történik (elég, ha pl. a konyhaművészetre ill. a szerelemre gondolunk). Harmadrészt (de korántsem utolsó sorban) mindezen tevékenységeink a *tudatosság* jegyében, célirányosan zajlanak, s ezzel összefüggésben, megint csak történelmileg növekvő mértékben, az ember fokozatosan a maga *racionális ellenőrzése, uralma* alá vonja a világot.

A tudatosság bizonyos értelemben kényszerűségből irányítja az emberi tevékenységet, hiszen az ember nem rendelkezik olyan kifinomult és automatikusan működő, őt minden élethelyzetben megfelelően eligazító ösztönökkel, mint az állatok, s e hiányosságot csak tervszerű, racionális cselekvéssel képes ellensúlyozni, ennek révén viszont el tud szakadni az itt és most fennálló szituációtól, s egyre tágabb és teljesebb tudati képe lesz a világról, szemben a mindig az adott pillanathoz kötődő, attól distanciát tartani képtelen állatokkal. Ugyanígy specializált szerveinek hiányát pótolja kezével, az univerzális szerszámmal/szervvel, veleszületett mozgáskombinációinak hiányát pedig az e téren szinte végtelen mértékű tanulásra való képességével. Mindezek által mesterséges világot – kultúrát – épít maga köré. A mondottak alapján, mivel éppen biológiai értelemben vett „fogytékosságai” révén emelkedik ki az állatvilágból, szokás őt Arnold Gehlen nyomán „hiánylénynek” (*Mängelwesen*) is nevezni. E mesterséges világ túléli alkotóit, s a következő generációk is öröklik, amelyek tovább bővítik. Nemcsak fizikai tárgyakkal áll, hanem a szó legtágabb értelmében vett hagyományokból is: ide tartoznak az ismeretek, szabályok, készségek, a nyelv stb., sőt azon szükségleteink is, amelyek nem születnek velünk, hanem a történelem során alakultak ki. *Mindez szerves tartozéka emberi mivoltunknak, de ugyanakkor rajtunk kívül van, külön el kell sajátítanunk szocializációk során.* Ez feltételezi, hogy *társadalomban* kell születniünk és nevelkedniünk.³ Ha viszont így természetből társas lények vagyunk, az együttélés szabályozásához *erkölcsre* van szükség, amelynek *az egyik funkciója az egyének életének és javainak megvédése, a másik* – amely ma nincs kellőképpen jelen a nyugati köztudatban – *a társadalom történelmileg folytonos létezésének biztosítása*, de úgy is fogalmazhatunk: a társadalom *mint olyan* javának, a közjónak a szolgálata.⁴

Mind az erkölcsi normák betartásához, mind a kultúraépítéshez szükséges, hogy a világ feletti, már említett racionális uralmunk ne csak a *külvilág* vonatkozásában álljon fenn, hanem *önmagunkkal* szemben is: képesek legyünk kormányozni belső késztetéseinket, ezek kielégítését késleltetni, megfelelő irányba terelni, vagy akár teljesen el is fojtani őket (azaz ebben az értelemben is felszabadulni az adott pillanat nyomása alól).

³ Ugyancsak megkívánja a társadalmat a *munkamegosztás*, hiszen a sajátos tevékenységformák gazdagodása egy bizonyos szint felett megköveteli a specializálódást.

⁴ Közjó-értelmezésemről ld. Zoltan TURGONYI: La legge naturale ed il bene comune. *Iustum Aequum Salutare*, IV. 2008/4. 83–100.

Bonyolítja a helyzetet, hogy maguk a biológiailag adott belső késztetések is kiterjedtebb rendszert képeznek, mint azt korábban feltételezték. Gehlennek ugyan alapvetően igaza volt abban, amit az emberről mint „hiánylényről” mondott, de alábecsülte a velünk születő hajlamaink számát. Úgy gondolta, hogy biológiai alapú hajlamaink közül csak a lét- és a fajfenntartásra való irányultságunk maradt meg, minden egyéb törekvésünk tanulás eredménye. Az utóbbi évtizedekben azonban a humánétológia és a szociobiológia új eredményei nyomán kiderült, hogy az embernek jóval több veleszületett hajlama van, s ezek ugyan nem határozzák meg mereven a viselkedésünket, de kijelölnek bizonyos alapvető irányokat és kereteket, s mindenképpen számolni kell velük. E hajlamok kialakulása azonban *gyakorlatilag* a paleolitikumban befejeződött,⁵ mert ezt követően a kulturális fejlődés hirtelen oly mértékben felgyorsult, hogy a biológiai evolúció nem tud alkalmazkodni az emberalkotta társadalmi környezet folytonos változásaihoz.⁶ Így ma is a halász-vadász-gyűjtögető társadalmakra szabott hajlamok jellemeznek bennünket, melyek a megváltozott közegben sokszor célszerűtlenek, s ráadásul egymással is konfliktusba kerülhetnek,⁷ akár oly módon is, hogy még a racionálisan beláthatóan saját hosszabb távú érdekünket szolgáló cselekedetünkre való motiváció sem tud érvényesülni egy adott pillanatban nála erősebben ható, azonnali kielégülésre irányuló másfajta késztetés miatt.⁸ Ezért hajlamaink, belső indításaink magukra hagyva nem képesek bennünket eligazítani, szükség van racionális rendezésekre, rangsorolásokra, kielégítésük tudatos szabályozására. Végso soron tehát igaz marad Gehlen azon nézete, amely szerint *az ember „feladat önmaga számára”*,⁹ azaz ha csupán veleszületett ill. spontánul adott vonásait és irányultságait tekintjük, még nincs „készen”, így még nem tudna valóban emberi módon működni, hanem *szükséges a neveltetés és az önnevelés, a működésünk tudatos ellenőrzésének kialakítására irányuló erőfeszítés*. Az is nyilvánvaló, hogy amikor *e módon mintegy tudatosan befejezzük, teljessé tesszük természetünk kialakítását*, e mesterséges kiegészítés tartalma korántsem tetszőleges. Miközben magunkévá tesszük az elődeinktől örökölt készségeket és a segítségükkel végezhető tevékenységek készletét, ezt oly módon kell megcselekednünk, hogy a társadalom rendje és történetének folytonossága fennmaradjon. Maga ez a tudatos, mesterséges önépítés, a vele járó önkorlátozásokkal, lemondásokkal, belső feszültségekkel stb. együtt, nem valami önkényes erőszakféltel valódi lényünkön, nem idegen, külső elem bevitele igazi természetünkbe, hanem szerves tartozéka ez utóbbinak, amely máskülönben nem volna képes emberi módon működni. Normális alapállapotunk tehát nem a parttalan szabadság (ha ezen belső késztetéseink válogatás nélküli kielését értjük), melyhez képest minden korlátozás botránynak minősülne. Mindezt persze nem Gehlen fogalmazta meg először. Már az ókorban felismerték, amikor rámutattak az erények kialakításának lehetséges és szükséges voltára. Az arisztotelészi észbeli

⁵ Larry ARNHART: *Darwinian Natural Right*. Albany, State University of New York Press, 1998. 30.

⁶ BERECKZEI Tamás: *A belénk íródott múlt. Evolúció és emberi viselkedés*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 1998. 160.

⁷ ARNHART i. m. 24., 46., 76., 82., 84. stb.

⁸ Erről bővebben ld. Jon ELSTER: *A társadalom fogaskerekei. Magyarázó mechanizmusok a társadalomtudományokban*. Budapest, Osiris-Századvég, 1995. 49–58.

⁹ Arnold GEHLEN: *Az ember. Természete és helye a világban*. Budapest, Gondolat, 1976. 528. V. ö. 524., 537. stb.

és erkölcsi erények együttesen lényegében mindazon készségeket felölelik, amelyek az említett racionális uralomhoz szükségesek.

A család és a nemi erkölcs szükségessége

Most térjünk vissza az erkölcs fent említett kettős szerepéhez! A két funkció közül a második felelős a társadalom folytonos létének biztosításáért, ezen belül a fajfenntartásért is. Ez az ember esetében nem merül ki a gyermekek pusztá létrehozásában. Emellett, a korábban az ember társas természetével kapcsolatban mondottaknak megfelelően, nevelésre, az említett készségek elsajátíttatására is szükség van (nem beszélve arról, hogy születésünkönk önállóan még életképtelenek lennénk, tehát gondoskodásra szorulunk). Az anya nem végezheti mindezt egyedül, az apa segítsége nélkül, emellett ismeretes, hogy a megfelelő szocializációhoz a gyermeknek szüksége van egymással összevethető férfi és női szerepmintákra, továbbá hogy egészséges személyiségfejlődésének fontos feltétele a szoros kötődés egy-két kitüntetett személyhez élete első éveiben,¹⁰ vagyis mind a gyermek, mind a társadalom szempontjából az az optimális megoldás, ha a kis-korúak családban nőnek föl.¹¹ Harmadrészt a házastársaknak lehetőleg közös vérszerinti gyermekeiket kell nevelniük. Ennek oka a szociobiológia által rokonszelekciónak¹² nevezett jelenség: ha akarjuk, ha nem, annál jobban kötődünk, annál pozitívabban viszonyulunk valakihez, minél több a mieinkkel közös génje van.¹³

E hármas cél érvényesülését megkönnyíti, hogy az evolúció során az emberi szexualitás multifunkcionálissá válik: a *fajfenntartás* mellett *örömszerző* és – ezen keresztül – *párkötő* funkciót is fölvesz. Ezáltal az apa és az anya között szoros kötődés alakul ki, ami egyrészt megkönnyíti együtt maradásukat a gyermek születése után, másrészt csökkenti a nőként való versengésből eredő társadalmi konfliktusok lehetőségét.¹⁴ A férfi és a nő bensőséges kapcsolata így eredetileg csupán eszköz-szerepet tölt be a faj fenntartásában és a közösség belső békéjének megőrzésében, ám idővel öncéllá is válik, belső szükségletünk lesz, amelynek kielégítése során már nem is gondolunk logikailag és történelmileg elsődleges funkciójára. E szükséglettel tehát lehet és kell számolni a továbbiakban.¹⁵ (Ez a házastársi szeretet talán a legjobb példa arra a már említett antropológiai törvény-

¹⁰ Ld. pl. CSÁNYI Vilmos: *Az emberi természet. Humánélettudományok*. Budapest, Vince, 1999. 152–153., 208. és 283.

¹¹ S a családnak nem is csupán a személyiség formálásában a nevelés során gyakorolt közvetlen hatása a lényeges, hanem azok a minták is, amelyeket struktúrája révén a társadalom felé közvetít: pl. „a bizalom, a másik személyének elismerése, a szolidaritás, a testvériség, [...] a gondoskodás és a felelősségvállalás, a normakövetés és a tekintélytiszteltet, vagy általában a nomologikus tudat”. FRIVALDSZKY János: *A házasság és a család: elnyomó hatalmi viszonyok avagy a jog relacionális jellegének prototípusai? Iustum Aequum Salutare*, IV. 2008/3. 5–29., különösen 14.

¹² BERECZKEI Tamás: *A génektől a kultúráig. Szociobiológia és társadalomtudomány*. Budapest, Cserépfalvi, 1992. 17–20. és 35.

¹³ Sokszorosára növekszik pl. a gyermek fizikai bántalmazásának valószínűsége, ha mostoha szülővel él együtt (BERECZKEI (1992) i. m. 54.). – Mindez természetesen nem érv az örökbefogadás lehetősége ellen, hiszen a korábban mondottaknak megfelelően a családban történő szocializáció mindenképpen előnyösebb, mint a valamiféle nevelőintézet által nyújtható, a legjobb szándék mellett is sok tekintetben személytelen gondoskodás.

¹⁴ CSÁNYI i. m. 128–129. és 197–201.

¹⁵ Olyannyira szükségletünké lett a tartós párkapcsolat, hogy hiányának még egészségi állapotunkra is hatása lehet. Ld. pl. CSÁNYI i. m. 200.

szerúségre, hogy – eszközök öncéloká válásának következtében – sajátosan emberi szükségleteink keletkezhetnek a történelem során.) Ám a férj és feleség közötti szoros kötődésnek természetesen az eredeti – az utódok gondozásában, nevelésében játszott – szerepe is megmarad (hiszen továbbra is szükség van a társadalom újratermelésére és a megfelelő szocializációra), e kötődést tehát nem lehet abszolutizálni, elszakítani ontológiai gyökereitől és a házasság *egyetlen* lényegi tartalmává nyilvánítani. (Látni fogjuk, hogy még a gyermektelen párok házassága is szerepet játszik a házasság intézményének erősítésében, s ezen keresztül a gyerekneveléshez szükséges megfelelő társadalmi háttér biztosításában.) Ráadásul e kölcsönös ragaszkodás nem mechanikus szükségszerűséggel érvényesül, és, noha a rá való hajlam már biológiai tulajdonságunkká vált, hatása spontán módon ugyanazon két személy párkapcsolatában nem is tartana örökké: jelenlegi ismereteink szerint a gyermek születése után kb. négy évvel a kötődés annyira meggyengül, hogy már nem akadály a kapcsolat megszakadásának és új társ keresésének, hacsak nem születik ekkor az eredeti párnak újabb gyermeke.¹⁶ Tisztán biológiailag tehát csak ún. szeriális monogámiára¹⁷ van bennünk hajlam, ugyanakkor a gyereknevelés (amelyet viszont szintén természetünk sajátosságai követelnek meg) négy évnél jóval hosszabb időt vesz igénybe, ezért itt megint csak a hajlamaink feletti tudatos ellenőrzésnek, belső késztetéseink racionális irányításának, a kapcsolat szándékos erősítésének és egyben tartásának, az érzelmek akaratos megőrzésének kell szerepet játszania, ami merőben biológiai síkon tekintve talán erőszakoltnak látszik, viszont filozófiai értelemben vett emberi természetünknek (amelyhez, mint láttuk, belső impulzusaink *irányítása* is hozzá tartozik, nem csupán ezen impulzusok pusztá *léte*) tökéletesen megfelel.

S ugyanez vonatkozik a korábban a fajfenntartás kapcsán említett három célra is. A velük kapcsolatos biológiailag adott hajlamok is konfliktusba kerülhetnek más belső késztetésekkel, pl. előfordulhat, hogy valaki előnyben részesíti egy pillanatnyi vágyának kielégítését valamely hosszú távú érdekét szolgáló hajlamával szemben, még akkor is, ha józan mérlegeléssel belátja ez utóbbi fontosabb voltát (pl. éppen adott érzelmeinek nyomására belebocsátkozik egy házasság nélküli szexuális kapcsolatba, amelyben fennáll egy nem kívánt terhesség lehetősége), sőt az is lehetséges, hogy valaki tudatosan olyan döntést hoz, amely neki személy szerint akár hosszú távon is előnyös, viszont a társadalom mint egész szempontjából káros (egy a gyermekvállalásról anyagi előnyök és szabad idő nyerése céljából tudatosan lemondó házaspár pl. bizonyos társadalmi és történelmi feltételek megléte esetén ítélni úgy, hogy döntésével bizonyos hajlamai kielégítésére többletlehetőséget kap, és ebben az értelemben „jól jár”, de világos, hogy ha a párok túlságosan nagy hányada határoz így, akkor ennek katasztrofális demográfiai következményei lehetnek). Itt is megmutatkozik tehát természetünk már említett sajátossága: biológiailag adott hajlamaink (amelyek mellé ráadásul még új, kulturálisan meghatározott célok, értékek is társulhatnak) nem alkotnak maguktól harmonikus rendszert, hanem az emberi társadalom normális működése emellett feltételezi mindezek tudatos formálását, erkölcsi normák megfogalmazásával és a hajlamokat racionális irányítás alatt tartó erények kialakításával.

¹⁶ CSÁNYI i. m. 201.

¹⁷ Uo.

A katolikus nemi erkölcs észérvekkel való védhetősége

A fentiek alapján a nemi erkölcs alapfeladatát így fogalmazhatnánk meg: az emberek zömét arra készíteni, hogy házasságra lépve lehetőleg vér szerinti gyermekeket neveljen, s közben – e cél érdekében *is* – minden eszközzel törekedjék a házastársi szeretet tudatos erősítésére. Hogy felel meg ennek a hagyományos nyugati nemi erkölcs történelmileg legkidolgozottabb elméletét képező katolikus szexuáletika, s nevezhetjük-e természetjoginak?

E felfogás lényege röviden az, hogy a nemiség vonatkozásában az ember csak két morálisan megengedett magatartás közül választhat: az egyik a teljes lemondás a nemi életről, a másik a gyermekáldás iránt nyitott, hűséget feltételező, monogám és felbonthatatlan házasság. Nyilvánvaló, hogy így (tekintettel a nemi vágy általános voltára és közismerten nagy erejére) az e szabályt elfogadó társadalom tagjainak nagy többsége a családalapítás mellett fog dönteni, míg ha ezzel szemben úgy gondolják, hogy megengedett két különemű, szabad állapotú személy¹⁸ testi kapcsolata, azaz (hagyományos egyházi kifejezéssel élve) a *fornicatio*, a paráználkodás,¹⁹ akkor – amint azt az 1960-as évek szexuális forradalmát követő folyamatokból a Nyugat közvetlenül megtapasztalhatta – sokan kényelmesebb megoldásként ezt választják, nem akarván vállalni a családdal járó terheket, s ez a népszerűség fogyásához és más súlyos problémákhoz vezethet.²⁰ Ez az érvelés számos modern katolikus szerzőnél megtalálható.²¹

A katolikus természetjogi hagyományban persze más fontos indoklása is van a paráználkodás tilalmának. Aquinói Szent Tamás azt hangsúlyozza, hogy az ilyen kapcsolatban fogant gyermek nélkülözni fogja az apai gondoskodást, azaz mai kifejezéssel élve „csonka családban” fog felnőni, ami hátrányos a számára.²² Ez kétségtelenül igaz, ám napjainkban talán önmagában már nem elég meggyőző érv, hiszen azt mondhatná rá egy mai bíráló: ez az indoklás érvényes lehetett a középkorban, ma viszont, amikor a modern tudomány vívmányainak köszönhetően az emberiség képes tömegesen előállítani szinte 100%-os biztonsággal működő, olcsó és minden különösebb kényelmetlenség nélkül használható mesterséges fogamzásgátló eszközöket, elejét lehet venni a nem kívánt terhességnek. E bírálónak már (ha most eltekintünk az említett eszközök ismeretes mellékhatásaitól, amelyekre később még visszatérünk) aligha válaszolhatunk másképp, mint az előző bekezdésben említett módon: ha megengedett két különemű, szabad állapotú személy házasság nélküli nemi kapcsolata, amelyben (az említett modern születésszabályo-

¹⁸ Azaz olyan személy, aki sem házastárssal nem rendelkezik, sem a házasodást kizáró fogadalmat nem tett.

¹⁹ A paráználkodás „szabad állapotú férfi és nő közötti, házasságon kívüli testi egyesülés”. (*A Katolikus Egyház Katekizmusa*. Budapest, Szent István Társulat, 1994. 463. [2354. bek.]) E szót a továbbiakban is ebben az értelemben fogjuk használni, noha lehet más jelentése is.

²⁰ Ismeretes, hogy a nyugati világban az utóbbi évtizedekben mind a születések száma, mind a házasságban élők aránya rohamosan csökken. Ld. pl. TÁRKÁNYI Ákos: A második demográfiai átmenet néhány főbb tényezője a fejlett világban és Magyarországon. *Demográfia*, LI. 2008/4. 407.

²¹ Ld. pl. Hieronymus NOLDIN: *Summa theologiae moralis. Complementum primum. De sexto praecepto et de usu matrimonii*. Oeniponte, typis et sumptibus Fel. Rauch, 1920. 13.; Augustinus LEHMKUHL: *Compendium theologiae moralis*. Friburgi Brisgoviae, sumptibus Herder, 1907. 186–187.; CATHREIN Győző: *Erkölcselel-cselet II*. Temesvár, A csanádi egyházmegye kiadása, 1901. 379.

²² *Summa Theologica*, II–II., q. 154., a. 2., *Summa contra Gentiles*, III. 122.

zó eszközök használata esetén) most már ráadásul alig áll fenn a fogamzás esélye, s amelyet így még nagyobb biztonsággal folytathatnak, mint régebbi korokban, akkor jóval többen fognak úgy dönteni, hogy az elköteleződéssel, gyerekneveléssel és más „kényelmetlenségekkel” járó házasság helyett inkább a szabad szerelemben keresik a testi gyönyört. Valójában persze mindkét indoklás minden korban érvényes valamilyen mértékben. Egyrészt ui. napjainkban, a legbiztosabbnak mondott fogamzásgátló módszerek megléte és alkalmazása mellett is van némi valószínűsége a terhesség bekövetkezésének, másrészt az e mai módszereket nélkülöző korokban sem riasztott vissza mindenkit a házasságon kívüli terhesség eshetősége (ahogyan az sem készítetett önmagában mindenkit házasságra, hogy e módon gondoskodjék gyermekekről, akik öregségében majd ellátják őt), hiszen, ahogy már utaltunk rá, az efféle racionális megfontolások nem mindig elegendők az önuralom biztosítására, a velük ellentétes belső impulzusok legyőzésére, még akkor sem, ha korábban az érintett egyén már felismerte hosszabb távú személyes érdekelttségét a *fornicatio* elkerülésében ill. a családalapításban.

Mit válaszolhatunk azonban annak, aki azt állítja, hogy a *fornicatio*ból eredő terhesség nem jelent súlyos problémát, mert két módon is megoldható: abortusszal vagy egy olyan szabály bevezetésével, amely szerint az efféle kapcsolat gyermek születése esetén kötelezően véglegesül, házassággá válik? Ez utóbbi javaslatra így felelhetünk: az, hogy a terhességet eredményező nemi kapcsolat házasságon kívül jött létre, éppen azt jelenti, hogy a felek – még vagy egyáltalán – nem akarták *elkötelezni* magukat egymás mellett, tehát maguk sem biztosak benne, hogy összeillők, s hogy boldog és tartósan fennálló párt alkotnának, ami már önmagában is súlyos kételyeket ébreszt egy efféle (ti. a *fornicatio* nyomán fogant gyermek szüleit házasságra kötelező) esetleges szabály célszerűségét illetően;²³ de vannak egyéb szempontok is, amelyekre majd gondolatmenetünknek egy későbbi pontján hívjuk fel a figyelmet. Az abortusszal kapcsolatban pedig a következőt mondhatjuk: feltéve, de meg nem engedve, hogy teljes bizonyossággal cáfolható lenne mind a magzat ember-volta, mind az abortusznak a nő testi és lelki egészségére való ma ismeretes összes káros hatása, még mindig maradna érvünk a művi vetelés ellen, ekkor ui. ez *gyakorlatilag* egy lenne a mesterséges *fogamzásgátlás* módszerei közül, ezek létezése pedig, ahogyan az előző bekezdésben már láttuk, nem teszi értelmetlenné a *fornicatio* helytelenítését.

²³ Mindezzel természetesen nem akarjuk tagadni, hogy ténylegesen vannak jól sikerült házasságok, amelyeket olyan, történetesen valóban összeillő felek kötöttek meg egy efféle terhességet követően, akik már ezt megelőzően valóban bensőleg, szilárdan elköteleződtek egymás iránt. Ám, ahogy majd látni fogjuk, maga a végleges elköteleződés ténye is szilárdítja a kapcsolatot, s még két egymást eleve szerető személy között is jóval erősebb lesz a kölcsönös ragaszkodás a házasság hivatalos megkötése után, ezért ha e szerencsés esetek nyomán az a közvélekedés alakul ki, hogy a házasság előtti nemi élettel kapcsolatban nincs helye semmiféle erkölcsi aggálynak, akkor ez *mindenkit* felelőtlen magatartásra fog ösztönözni, beleértve *azokat is*, akik valójában nem illenek egymáshoz, és nincs meg bennük az igazi elköteleződés. Hiszen valami olyasféle norma elfogadása, amely szerint a *fornicatio* ugyan „általában” tilos, de ha egy pár mindkét tagja „egészen bizonyos” benne, hogy soha nem fogják elhagyni egymást, akkor ők felmentést kapnak e tilalom alól, sokakat arra bátorítana, hogy önmagukat is becsapva először azt mondják, már megvan bennük az őszinte szándék egymás végérvényes vállalására, majd a testi kapcsolat létrejötte után „ráébredjenek”, hogy tévedtek, és szétváljanak, hiszen ezt, éppen mivel még nem történt meg a végleges elköteleződés hivatalos aktusa, minden további nélkül megtehetik. Ez gyakorlatilag a promisszkuitás legitimálását és a családdal járó terhek és felelősség vállalásának a végtelenségig való halogathatóságát jelentené.

Napjainkban gyakran felbukkan még egy tipikus érv a házasság előtti szexuális érintkezés megengedhető, sőt célszerű voltának védelmében. Egy ma közkeletű „népi bölcsesség” szerint előnyös, ha a fiatalok hosszabb-rövidebb ideig együtt élnek és nemi kapcsolatot is fenntartanak a házasságkötést megelőzően, mert, úgymond, legalább megismerik egymást, eldönthetik, hogy valóban összeillenek-e, s így csökken a majdani válás valószínűsége. Nos, a kutatási eredmények fényében ez merőben téves hiedelemnek bizonyul, sőt épp az ellenkezője igaz: valójában jóval gyakrabban végződnek válással az olyan házasságok, amelyeket a felek együttélése előzött meg, mint azok, amelyek előtt nem tartottak fenn egymással élettársi kapcsolatot.²⁴ Ennek az a valószínű magyarázata, hogy a házasság előtti élettársi viszony valamiképpen módosítja a pár értékrendjét: „felértékelődhet az a lehetőség, amit az élettársi kapcsolat jelent, vagyis hogy könnyen fölbontható. Ez növelheti a függetlenség igényét és csökkentheti az egymás iránti elkötelezettséget. Így aztán mire eljutnak a házasságig, már hiányoznak (vagy az előzetesen élettársi kapcsolatban nem élteknél kisebb mértékben vannak meg) azok az értékek [...], amelyekre a házasság tartósságához szükség lenne”.²⁵ Még ha ez az oksági összefüggés nincs is egyelőre minden kétséget kizáróan bizonyítva, az mindenesetre nyilvánvaló, hogy *valamilyen okból* a házasság előtti együttélés ténylegesen *nem jár azzal az előnnyel*, amelyre a védelmében hivatkozni szokás, miközben – a *fornicatio* egyik formája lévén – megengedettnek tartása ugyanazon *hátrányokkal* (házasságon kívüli szülés eshetősége stb.) jár, amelyek miatt, mint korábban láttuk, az Egyház hagyományos normarendszere helyteleníti a szabad állapotú nő és férfi nemi kapcsolatát. (Egyébként nemcsak a házasság előtti együttélés, hanem már a serdülőkori szexuális élet is destabilizáló hatással lehet a későbbi felnőttkori párkapcsolatra.)²⁶

Vannak tehát jó érvek amellet, hogy az Egyház okkal korlátozza a nemi életet a házastársak közötti érintkezésre. De lássuk a katolikus szexuáletika további velejáróit!

Miért lényeges a házastársi *hűség*? E követelmény gyökerei a két nem esetében részben különbözőek. A férfinak a feljebb már említett rokonszelekció jegyében veleszületett hajlama van a féltékenységre, hogy ettől indítatva igyekezzen elkerülni párja szexuális hűtlenségét és így annak lehetőségét, hogy esetleg egy más apától származó, idegen géneket hordozó gyermek nevelésére pazarolja energiáját.²⁷ Ez önmagában látzólag még csupán a női hűség előírását kívánná meg. Ám a mondottak alapján elvben már ez is elég lehetne ahhoz, hogy a férfi hűsége is levezethető legyen. Hiszen *kivel* törhetne a férj házasságot? Vagy másnak a feleségével, s ez már a *női* hűség megköveteltsége folytán is tilos, vagy szabad állapotú nővel, ám ez utóbbi nyilvánvalóan ugyanazért tiltott, amiért a *fornicatio* is az.

Ám természetesen nem csupán ezért minősül erkölcsileg helytelennek a hűtlenség. A nőben is van a rokonszelekcióval kapcsolatos veleszületett hajlam a féltékenységre: ennek szintjén azonban még nem a férfi egyszerű testi hűtlenségét sérelmezi, hanem inkább

²⁴ MIHALEC Gábor – TÁRKÁNYI Ákos: A házasságok és az élettársi kapcsolatok összehasonlító vizsgálata. *Mester és Tanítvány*, 27. 2010. augusztus, 63. és 65–69.

²⁵ MIHALEC–TÁRKÁNYI i. m. 67.

²⁶ KOLONITS Klára – TÁRKÁNYI Ákos: Párkapcsolatra és házasságra nevelés Magyarországon és az USA-ban. *Mester és Tanítvány*, 27. 2010. augusztus, 31.

²⁷ BEREZKEI (1992) i. m. 97–99.

csak azt, ha a kettejük közös gyermekeiről való gondoskodást párja a külső szexuális kapcsolat miatt elhanyagolja.²⁸ S van a féltékenységnak – és így a hűség követelményének – egy magasabb rendű formája is, amely az emberi szexualitás már említett multifunkcionalitásával függ össze (s amely már mindkét nemben hasonlóan van jelen). Láttuk, hogy a feleség és a férj közötti szoros kötődés, amelynek eredetileg csak eszköz-szerepe volt, önálló szükségletté is vált. E kötődést is szolgálhatja (akár mint eszközt, akár mint öncélt) a nemi kapcsolat kölcsönös kizárólagossága, s az erre való igény megjelenése: az ezzel kapcsolatos kutatások valószínűsítik, hogy az intim testi érintkezés a pár tagjai között erősíti a kötődést, amely viszont gyengülhet, ha ugyanilyen intim kontaktus létesül a pár egyik tagja s egy külső személy között.²⁹ Ezért, noha napjainkban sokan próbálnak érvelni amellett, hogy a házas felek szeretetteljes, bizalmas baráti viszonya összeférhet a szexuális hűség megköveteléséről való kölcsönös lemondással, a tapasztalatok szerint az ilyen ún. „nyitott házasságokban” is működik a féltékenység, s a harmadik személlyel való szexuális kapcsolatok eltávolíthatják egymástól a férjet és a feleséget.³⁰ Okkal tartjuk tehát a házasság stabilitását veszélyeztető tényezőnek a szexuális hűtlenséget, még olyankor is, amikor az ebből származó terhesség esélye kizárt. Minthogy pedig e stabilitásra már csak a gyermeknevelés érdekében is szükség van, indokolt a házastársak kölcsönös szexuális hűségének előírása. (A szexualitás multifunkcionalitásának, a fajfenntartás mellett az örömszerző és párkötő szerep meglétének egyébként a katolicizmus is a tudatában van.³¹ A morálteológia – szemben a közhiedelemmel – régóta vallja, hogy nem kell minden egyes házastársi érintkezést kifejezetten a nemzés vágyának motiválnia, hanem eleendő a kölcsönös örömszerzésre való törekvés is. A „debitum conjugale”, a házastársi köteletség ui. lényegénél fogva erre irányul, hagyományos indoklása szerint azért, hogy a hitves ne érezzen kísértést vágyainak a házasságon kívül történő kielégítésére. Már Aquinói Szent Tamás leszögezi, hogy a házastársak testi érintkezésének e két módja – azaz ha a felek szándéka a nemzésre vagy a „debitum conjugale” kölcsönös teljesítésére irányul – teljesen büntelen.³² Csak azt tekinti erkölcstelennek, ha az egyik felet *kizárólag* a saját vágyának kielégítése érdekli³³, magyarán ha önző módon viselkedik. Tamás emellett a nemiség párkötő funkciójával is tökéletesen tisztában van.³⁴)

²⁸ BEREZKÉI (1992) i. m. 99–100.

²⁹ CSÁNYI i.m. 199–200.

³⁰ CSEH-SZOMBATHY László: *A házastársi konfliktusok szociológiája*. Budapest, Gondolat, 1985. 107–108.

³¹ Elég, ha e vonatkozásban a *Humanae vitae* szavait idézzük: „Azok a tettek, [...] amelyek az emberi életet adják tovább, [...] nem válnak törvénytelené akkor sem, ha a házastársak akaratától független okok miatt előre láthatóan terméketlenek lesznek, mert nem szűnik meg az a rendeltetésük, hogy a házastársak közösségét kifejezzék és erősítsék.” VI. PÁL: *Humanae vitae*. In *Amit Isten egybekötött. Pápai megnyilatkozások a katolikus házasságról*. Budapest: Szent István Társulat, 1986. 85. [II. 5.] E sorokból természetesen az is kiderül, hogy a multifunkcionalitás elismerése nem jelenti azt, hogy e funkciók egyike – ti. az utód-nemzés – mesterségesen kizárható lenne a házastársi érintkezések egy részéből, csupán azt, hogy a párkötő szerep önmagában is értékes; így megengedhető, hogy a házas felek szubjektív szándéka kifejezetten az érzelmi kötődés erősítésére irányuljon, s nem kell minden egyes alkalommal tudatosan a nemzés vágyának vezérelnie őket.

³² *Summa Theologica*, Supplementum, q. 49., a. 5.

³³ *Summa Theologica*, Supplementum, q. 49., a. 6.

³⁴ Ld. pl. *Summa Theologica* II–II., q. 26., a. 11. V. ö. *Summa contra Gentiles*, III. 123. Ld. még: Josef FUCHS: *Die Sexualethik des heiligen Thomas von Aquin*. Köln, Verlag J. P. Bachem, 1949. 134.

A házasság *tartósságának* elsődleges célja, mint láttuk, a gyermeknevelés legmegfelelőbb háttérének biztosítása. De a házastársak egymáshoz való kötődését és biztonságérzetét is erősíti a határozott és életre szóló elköteleződés tudata. E vonatkozásban nem csupán fokozati, hanem *lényegi* különbség van a felbonthatatlan és a felbontható kapcsolat között. Az ezzel kapcsolatos gyakori érv szerint a felbonthatóság tudata visszahat a kapcsolat szilárdságára, csökkenti a házások elköteleződését: ha számolnak a válás lehetőségével, kevésbé hajlamosak a szükséges kompromisszumokra, a kölcsönös alkalmazkodásra, az egymáshoz való ragaszkodás tudatos erősítésére, s már kisebb összezördülések esetén is készek véget vetni a közös életnek.³⁵ Fontos hozzátennünk: ezt az érvelést körünk szociológiája is igazolni látszik.³⁶

A fenti érvelést gondolhatjuk tovább akkor is, amikor azzal a kérdéssel szembesülünk, vajon miért nem elegendő, ha csak a gyermekek nagykorúvá válásáig tart a házasság, illetőleg miért nem válhatnak el a gyermektelenek, ha egyszer éppen az utódok felnevelésének szükségessége volt az eredeti oka a szülők tartós együttélésének. Nos, (most eltekintve a párkapcsolat mint önérték fontosságától) tegyük fel, hogy olyan szabály lenne érvényben, amely szerint elválhatnak mindazok és csak azok, akiknek nincs kiskorú gyermekük (vagy azért, mert eleve nem is voltak gyerekeik, vagy azért, mert már mindet felnevelték). Ez azt jelentené, hogy a felek nem azzal a tudattal kötnék meg a házasságot, hogy „ha török, ha szakad”, ki kell tartaniuk egymás mellett, ezért működésbe lépne az előző bekezdésben leírt mechanizmus, a férj és a feleség kevésbé érezné elkötelezve magát, kevésbé lenne motiválva az egymáshoz való alkalmazkodásra, s éppen mivel nem tekintenék kapcsolatukat *biztosan* végérvényesnek, nyitva akarnák hagyni a „menekülés” útját, és ezért – bevallva vagy bevallatlanul – kevésbé éreznének indíttatást a „gyerekvállalásra”, hiszen a gyermekek léte nagyon megnehezítené egy esetleges majdani válást. Ahogyan a jeles múlt századi tomista szerző, Kecskés Pál írja: „A válás lehetősége miatt nem vállalják sokan a szülői kötelességeket, hogy gyermekek ne akadályozzák a házasság felbontását.”³⁷ A válás esélyének növekedése az azóta végzett kutatások szerint valóban kimutathatóan csökkenti a gyermekvállalásra való hajlandóságot.³⁸ (A válás tilalma tehát még a gyermektelen házasság esetében is egyszerre szolgálja a felek javának érdekében a kölcsönös ragaszkodás megőrzését, s ugyanakkor a faj fenntartását is, hiszen az ilyen házasságok felbonthatósága is csökkentené a felek elkötelezettségét, így negatívan hatna a házasság mint olyan stabilitására, s ezen keresztül a gyerekszámra.)

Ugyanez a mechanizmus állhat annak a jól ismert ténynek a háttérében is, hogy még a – ma már, a világi jog szerint – felbontható házasságoknál is kevésbé termékenyek az életfársi kapcsolatok,³⁹ hiszen ezek még könnyebben megszakadhatnak, s valóban jó-

³⁵ Ld. pl. CATHREIN i. m. II. 394.

³⁶ Ld. pl. CSEH-SZOMBATHY i. m. 171–172.

³⁷ KECSKÉS PÁL: *A házasság etikája*. Budapest, Szent István Társulat, 1928. 65–66.

³⁸ Ld. pl. HÉCTOR BELLIDO – MIRIAM MARCÉN: Divorce laws and fertility decisions. *Departamento de Análisis Económico, Universidad de Zaragoza*, <http://www.alde.es/encuentros/antiores/xiiiiea/trabajos/pdf/103.pdf>; GARY S. BECKER – ELISABETH M. LANDES – ROBERT T. MICHAEL: An Economic Analysis of Marital Instability. *The Journal of Political Economy*, Vol. 85. No. 6 (Dec., 1977), 1141–1187.; MICHAEL SVARER – METTE VERNER: Do Children Stabilize Marriages? http://www.hha.dk/nat/wper/03-4_mv.pdf

³⁹ TÁRKÁNYI ÁKOS *A fejlett európai országok családpolitikája és a demográfiai átmenet* című PhD disszertációjának tézisei. 5. o. <http://nepesedes.hu/drupal/node/20>

val bomlékonyabbak is amazoknál,⁴⁰ s így nem adhatják meg azt a biztonságérzetet, amely szükséges a gyermekvállaláshoz.⁴¹ Sokszor éppen a gyermek születése vezet el az élettársi viszonyok felbomlásához, jóval gyakrabban, mint a házasságokéhoz.⁴² Ráadásul az is kimutatható, hogy minél gyengébb az elköteleződés egy kapcsolatban, annál könnyebben folyamodnak a benne élők verbális és fizikai erőszakhoz konfliktusok esetén.⁴³ Az újabban „családon belüli erőszak” néven emlegetett bántalmazásfajta döntően az élettársi kapcsolatokban, nem pedig a házasságokban fordul elő.⁴⁴ Jó érvek vannak tehát amellett, hogy az Egyház okkal támogatja a halálíg tartó határozott elköteleződést, helytelenítve mind a válást, mind az élettársi kapcsolatot.⁴⁵

Sokan – még ha elvi síkon elfogadják is a fentiek logikáját – gyakorlatilag irreálisnak tartják az örök hűség követelményét, mondván, hogy „az érzelmeknek nem lehet parancsolni”. Nos, ez az érv két dolgot is szem elől téveszt. Egyrészt, még ha igaz lenne is, hogy „érzelmeink” akarunktól teljesen függetlenül „jönnek-mennek”, ez még nem kötelezne minket arra, hogy minden további nélkül engedjünk bármelyiküknek; mint már láttuk, éppenséggel antropológiai sajátosságaink egyike, hogy képesek vagyunk uralkodni belső késztetéseink felett, ezek kielégülését késleltetni vagy akár el is fojtani, más szempontok érdekében. Az ember bizonyos értelemben éppen „érzelmeinek parancsoló élőlényként” határozható meg. Másrészt, és ez a fontosabb, e szabályozás, nevelés és önnevelés során az érzelmek meg is változhatnak. A *házastársi szeretet* nem valami rejtélyes idegen erő, amely előbb hatalmába kerít, majd magunkra hagy, hanem jelentős részben a mi saját művünk, (megint csak azon általános antropológiai törvényszerűség jegyében, mely szerint az emberi természet nem azonos a spontán módon adott belső késztetéseinkkel, hanem ezek tudatos összehangolása, elrendezése is hozzá tartozik).⁴⁶

Szólnunk kell a házasságon belüli születésszabályozás lehetséges módjairól is. Ismeretes, hogy az Egyház egyedül az ún. *természetes családtervezést* tartja erkölcsileg megengedhetőnek, amely a nő fogamzásra alkalmas ill. alkalmatlan időszakainak megfigyel-

⁴⁰ MIHALEC–TÁRKÁNYI i. m. 73.

⁴¹ TÁRKÁNYI Ákos: A második demográfiai átmenet néhány főbb tényezője a fejlett világban és Magyarországon. *Demográfia*, LI. 2008/4. 407.

⁴² MIHALEC–TÁRKÁNYI i. m. 83.

⁴³ MIHALEC–TÁRKÁNYI i. m. 69.

⁴⁴ FRIVALDSZKY i. m. 17.

⁴⁵ Itt nincs helyünk részletesen tárgyalni a természeti törvény elsődleges és másodlagos parancsai közötti különbségtételt, s azt, hogy a házasság felbonthatatlansága az utóbbiak közé tartozik a klasszikus tomista álláspont szerint. A mi szempontunkból ennek kevés gyakorlati jelentősége van, mert a másodlagos parancsok teljesítése alóli felmentés (*dispensatio*) már nevével is utal arra, hogy itt nem valami szabályos, minden aggály nélkül bármikor rutinszerűen alkalmazható eljárásról van szó (mint a mai válások esetén), hanem kivételes dologról, engedményről a dolgok normális menetéhez képest. Szent Tamás nem azt mondja, hogy a házasság természetjogilag felbontható (sőt kifejezetten ennek ellenkezőjét állítja: ld. *Summa Theologica*, Supplementum, q. 47., a. 1.), hanem csak azt, hogy a házasság felbonthatatlansága a természetjog másodlagos parancsa, amely alól bizonyos esetekben természetes okok útján (tehát különleges isteni beavatkozás nélkül) is nyerhető felmentés (ld. *uo.*, a. 2.). A két megfogalmazás korántsem ugyanazt jelenti. Az előbbi egy szabályt, az utóbbi egy szabálytól való alkalmi eltérést fejez ki.

⁴⁶ Értékes gondolatokat találunk ezzel kapcsolatban Denis DE ROUGEMONT *A szerelem és a nyugati világ* című híres művében (Budapest, Helikon, 1998. Ld. különösen a 185–218. oldalakat), amely a szerelem sajátos nyugati formájának keletkezéséről és végső hivatkozási alappá válásáról ad történeti áttekintést.

hető szabályos váltakozására épül. Természetjoginak tekinthető-e ennek az eljárásnak a mesterséges fogamzásgátló módszerektől való elkülönítése, azaz lehet-e érzerveket felhozni mellette – és a többi módszer ellenében – az emberi természetre hivatkozva?

Előljáróban le kell szögezmem, hogy e módszer *elnevezését* nem tartom szerencsésnek. Láttuk, hogy az ember filozófiai értelemben vett természetéhez szervesen hozzátartozik a mesterségesség, a világ felett gyakorolt racionális ellenőrzés. E tekintetben egy biológiai ciklus megfigyelése és a cselekvés ennek alapján történő időzítése ugyanolyan mesterséges eljárás, mint vegyi anyagok vagy mechanikus eszközök alkalmazása.⁴⁷ Az érthetőség kedvéért azonban a továbbiakban megtartjuk a „természetes családtervezés” kifejezést, s látni fogjuk, hogy, ha e név használata vitatható is, az általa jelölt módszer és a többi eljárás között valóban lényeges különbségek vannak.

Mindenekelőtt ismeretes (bár a közvélemény nem nagyon látszik tudomásul venni), hogy a mesterséges fogamzásgátlási módszereknek – szemben a természetes családtervezéssel – súlyos egészségkárosító mellékhatásai lehetnek,⁴⁸ emellett éppen a „legbiztonságosabbnak” tartott módszer, a tablettá rendszerint többféle hatásmechanizmust alkalmaz egyszerre, s ezek egyike lehet a már megtermékenyített petesejt méhfalba ágyazódásának megakadályozása, azaz egy már megfogant élet elpusztítása.⁴⁹

Ugyanílyen fontos azonban, hogy a kétféle módszer két alapvetően különböző lelki beállítottságot, életszemléletet feltételez. A mesterséges módszerek lényegéhez tartozik, hogy elvileg szét lehet velük választani a szexualitást és a bensőséges lelki kapcsolatot, hiszen akár „futó kalandok” biztonságossá tételére is alkalmasak. Láttuk, hogy modern formáik kedveznek a nemi élet örömét a család terhei nélkül megszerezni óhajtó mentalitásnak s így a házassági kedv csökkenését eredményezik. Ám ugyanerre a házasságon *belül* is alkalmasak: a házaspár ezen eszközök révén akár tudatosan és végérvényesen is képes lemondani a gyerekekről, s egyfajta „páros önzés” jegyében csak személyes kényelmét és élményeit keresni, és semmi sem kényszeríti ennek az alapvetően hedonista beállítottságnak a feladására.⁵⁰ Emellett az e módszerek leghatékonyabbjaival járó mégoly csekély terhek is egyenlőtlenül oszlanak el a két nem között: gyakorlatilag a teljes felelősséget a nő viseli, neki kell odafigyelnie a tablettá rendszeres szedésére, a férfi őt hibáztatja, ha a nem kívánt terhesség mégis létrejön stb., s a férfit mindez hajlamosíthatja olyan szemlélet kialakítására, amely szerint a nő kötelessége a védekezésről folyamatosan gondoskodni, s így szexuális partnerként állandóan „rendelkezésre állni”, míg a férfinak e téren nincs semmi tennivalója, egyszerűen élvezheti a kínálkozó lehetőséget, tehát e vonatkozásban mintegy „kiszolgálják” őt. Így bizonyos értelemben még a házasságon

⁴⁷ Vagy ha ez utóbbiak azért minősülnek „mesterségesebbeknek” az előbbinél, mert nem csupán tudomásul vesznek egy természeti folyamatot, hanem tevőlegesen beleavatkoznak, s ezért tilosak, akkor ilyen alapon a szemüveg készítése vagy a fogtömés se lenne erkölcsileg helyes, sőt, ha logikusan végiggondolnánk, kiderülhetne, hogy már a földművelés vagy a tűzcsiholás is morálisan elvetendő, s csak a gyűjtögetés, a pusztá kézzel való vadászat és halászat, ill. a villámcsapástól vagy öngyulladás következtében égő növények tüzének felhasználása megengedett.

⁴⁸ Bővebben ld. John KIPPLEY – Sheila KIPPLEY: *A természetes családtervezés művészete*. Budapest, Szent István Társulat, 1986. 38–42.

⁴⁹ Ld. uo. 43–44.

⁵⁰ Természetesen nem azt állítjuk, hogy ma *minden* mesterséges eszközöket használó pár ilyen, csak azt, hogy ezen eszközök kedvezőbb háttérrel képeznek az efféle magatartáshoz, mint a természetes családtervezés.

belül is „fogyasztói” mentalitás keletkezhet a nemi kapcsolatban. A természetes családtervezés módszerét használóknál e tekintetben alapvetően más a helyzet. E módszer ugyan pontos alkalmazása esetén épp olyan biztos, mint a mesterséges eljárások, tehát ha pusztán „technikailag” nézzük, akár ugyanúgy vissza is lehetne vele élni, mint az utóbbiakkal,⁵¹ s hedonista indíttatásból lemondani a gyerekekről. Ám a természetes módszer lényegéből fakad, hogy alkalmazásához éppen ezzel a hedonista alapállással kell radikálisan szakítani, megtanulni a vágyaink feletti uralmat, kielégítésük késleltetését, más szempontoknak való alárendelését stb. S e módszer akkora önfegyelmet és erőfeszítést igényel, hogy vélhetően inkább csak azok élnek vele, akiknek valóban nyomós – a pusztá kényelmi szempontoknál erősebb – okuk van rá, hogy átmenetileg ne akarjanak gyermeket. Emellett a természetes családtervezés esetén többé-kevésbé azonos teher hárul a feleségre és a férjre, legalábbis abban az értelemben, hogy bizonyos időszakokban mindkettőnek gyakorolnia kell az önmegtartóztatást. Ráadásul e módszer valamiképpen még a felek egymáshoz való ragaszkodását is erősíti, azaz jótékony hatással van a nemiség már többször említett párkötő szerepére, hiszen a felmérések tanúsága szerint a természetes családtervezést alkalmazó párok lényegesen ritkábban válnak el, mint a mesterséges eszközöket használók.⁵² Ennek persze részben talán az is a magyarázata, hogy e módszert elsősorban hívó házaspárok veszik igénybe, akik így értékrendjüknek megfelelően már eleve elutasítják a válást. Ám közvetlen oksági kapcsolat is kimutatható a természetes családtervezés és a házasság szilárdsága között: a módszer sajátosságai miatt nagyobb súlyt kap az egymásra való kölcsönös odafigyelés, a megtartóztatás időszakában a felek fokozottan ügyelnek arra, hogy szeretetüket a testi közeledés helyett egyéb formákban (másfajta kölcsönös kedveskedésekkel, gesztusokkal, segítséggel) nyilvánítsák ki, a szükséges várakozási periódusok és az ezeket követő együttlétek váltakozása havonta mintegy „kicsiben” megismétli az udvarlás, a jegyesség ill. a mézeshetek egymásra következését, és mindez változatosabbá, színesebbé teszi a pár életét (mind szexuális, mind egyéb vonatkozásban).⁵³

E módszer egyébként antropológiai szempontból is magasabb rendű, mint a merőben külső, saját erőfeszítést nem vagy alig igénylő technikák alkalmazása, hiszen, látjuk, a világ feletti racionális emberi uralomhoz az önnön belső képzetéseink felett gyakorolt ellenőrzés is hozzá tartozik.⁵⁴

Végül, de nem utolsó sorban arra is fel kell hívunk a figyelmet, hogy még ha valaki a fentiekől meg nem győzve, a mesterséges fogamzásgátlás és a természetes családtervezés közé egyenlőségelet téve mindkettőt erkölcsileg helytelennek tartaná is, az utóbbi erkölcsi tiltása *gyakorlatilag* érvényesíthetetlen volna. Maguk az érintettek sem lehetnének ui. szubjektíve bizonyosak benne, hogy mikor szegik meg e tilalmat. Azt egyértelműen el tudja dönteni valaki, hogy bevett-e egy bizonyos tablettát vagy használt-e valami más, konkrét fizikai cselekvéssel járó módszert. Azt viszont nem lehet megparancsolni,

⁵¹ Persze még e visszaélés is csak házasságban vagy nagyon szilárd élettársi viszonyban lehetséges, hisz e módszer feltételezi a pár összességét és életvitelének valamelyes rendszerességét.

⁵² KIPPLEY–KIPPLEY i. m. 75–76.

⁵³ KIPPLEY–KIPPLEY i. m. 76–80.

⁵⁴ Ld. ezzel kapcsolatban Kocsis Tamásnak az eszközökkel gyakorolt „külső kontrollról” és az önmegtartóztatásra épülő „belső kontrollról” adott kiváló összehasonlító elemzését! KOCIS Tamás: *Létkérdések. Kovász*, XIV. 2010/1–4.

hogy *elfelejtsük* a női ciklusra vonatkozó, régóta létező tudást. Még ha a természetes családtervezés rendszeres módjáról, a hőmérés, jegyzetelés stb. alkalmazásáról lehet is tudatosan lemondani, *azt* továbbra is tudná mindenki, hogy vannak a fogamzásra inkább ill. kevésbé alkalmas napok, s nagyjából *azt* is, hogy *melyek* ezek. Így nem lehet mesterségesen újra spontánna, véletlenszerűvé tenni a házastársi aktusok időpontjának kiválasztását. Minden terméketlen szakaszra eső együttlétkor ott lappangana a felekben a kétség: vajon valójában nem a nemzés elkerülésére irányuló, talán önmaguknak sem bevallott vágy készítette őket éppen ezen a napon az egymáshoz való közeledésre?⁵⁵

Vajon az, hogy – mint az eddigiekben láttuk – a házasságban ennek lényege szerint egyszerre van jelen értéként mind a férj és a feleség szeretetkapcsolata, mind a gyermekek iránti fogadókészség, nem zárja-e ki az olyan házasság lehetőségét, amelyről már megkötésekor tudható, hogy valamilyen okból bizonyosan terméketlen lesz? Nemmel kell válaszolnunk e kérdésre, hiszen az ilyen párnak is módjában áll gyermeket örökbe fogadni, felnevelni, s ennek során vele szemben a sajátos férfi ill. női magatartásmintákat képviselni. Ebben az értelemben tehát a férj és a feleség ilyenkor is részt vehetnek a fajfenntartásban, hiszen ennek az ember esetében a nemzés és a szülés mellett a szocializáció is szerves tartozéka.⁵⁶ Emellett a gyermektelen férj és feleség egymás mellett való kitartása, hűsége a példájával általánosságban szilárdítja a házasság intézményét, s közvetve hatással van így a gyermeket nevelő családok életére is.

Ha – mint láttuk – a bemutatott házasságkonceptciónak szerves része, hogy az emberek minél nagyobb hányadát készítse a faj fenntartásában való közreműködésre, akkor hogyan értékelhetjük azt a közismert katolikus tanítást, amely szerint a szüzesség

⁵⁵ Azt pedig nem lehetne előírni, hogy *csak* a – vélhetően – termékeny napokon kerüljön sor az együttlétre, mert ez *gyakorlatilag* a szexualitás örömszerző és párkötő funkciójának mellőzését jelentené, vagy, hagyományos egyházi terminológiával élve, a „debitum conjugale” önálló létjogosultságának tagadását.

⁵⁶ Nem mondható el azonban ugyanez az azonos neműek párkapcsolatáról, hiszen itt nyilvánvalóan lehetetlen a férfi és női magatartásminták továbbadása. Ráadásul a tudomány jelenlegi állása szerint nem bizonyítható, hogy a homoszexuális hajlam csakis biológiai tényezőktől függ, s hogy kialakulásában nem játszhatsz szerepet részben vagy akár kizárólagosan külső, a szocializáció során fellépő hatások. (Andreas LAUN: Homoszexualitás katolikus szemmel. In ROSKA Péter [szerk.]: *Homoszexualitás katolikus szemmel*. Budapest, Jel, 2007. 60–62.) Ezért korántsem lehetetlen, hogy az ilyen párok által örökbe fogadott gyermek az átlagosnál nagyobb valószínűséggel válhat maga is homoszexuálissá. Így pedig egyrészt csökkenne a társadalom újratermeléséhez elengedhetetlenül szükséges heteroszexuális kapcsolatok potenciális résztvevőinek aránya, másrészt több ember lenne kitéve azon egészségügyi és lelki kockázatoknak, amelyek jelenlegi ismereteink szerint a homoszexuálisokat fenyegetik. (E kockázatokról ld. LAUN i. m. 77–78.) Az örökbe fogadottak számára a későbbiekben ez súlyos többletnehézségeket jelenthetne az átlaghoz képest. Ezért, bármennyire érthető emberileg e párok gyermek iránti vágya, esetükben nyomós érvek szólnak az örökbefogadás lehetősége ellen. Minthogy pedig ekképp az ilyen párkapcsolat még neveléssel sem járulhat hozzá a fenti értelemben vett fajfenntartáshoz, nem nevezhető házasságnak. (Ha mégis annak nyilvánítaná a jog, ez mintegy azt az üzenetet hordozná, hogy a kétféle szexuális orientáció a társadalom működtetésének szempontjából azonos szerepet játszik. Ezzel relativizálná a régi értelemben vett házasság, s leértékelődne ennek a társadalom újratermelésében játszott szerepe.) E kényes, napjainkban nagy indulatokat kavaráó témakörrel kapcsolatos összes kérdés tisztázása és a minden méltánylandó érdeket (a közjóét is beleértve) figyelembe vevő megoldások keresése azonban természetesen még további kutatásokat és társadalmi vitát igényel. Azt viszont már most leszögezhetjük: értelmetlen dolog valakit bármilyen formában büntetni, gyűlölködés tárgyává tenni vagy kirekesztéssel sújtani egy olyan hajlamának megléte miatt, amelynek kialakulása nem az ő akaratán múltott.

elvileg kiválóbb állapot, mint a házasság? (Nem intézhetjük el a kérdést azzal, hogy e kijelentést hittétellé nyilvánítjuk, amellyel a természetes létrend keretén belül maradó vizsgálódásnak nem kell foglalkoznia. Ugyanis egyrészt mértékadó katolikus szerzők szerint ez az állítás a természetes észigazságok közé tartozik,⁵⁷ másrészt még ha nem így volna is, akkor sem lehetne belenyugodni abba, hogy esetleg ellentmondás van a természetes ész számára hozzáférhető ismeretek és a természetfeletti tanítás között.)

Nos, világosan látnunk kell: a szüzesség értékéről szóló hagyományos tétel nem azt állítja, hogy jobb lenne, ha mindenki tartózkodnék a házaselettől. Inkább azt szögezi le, hogy a házasság nélküli állapot önmagában véve rendszerint alkalmasabb a kontemplációra és az Istennel való intenzív kapcsolatra, mint a családi élet. Mindkettőre szükség van azonban (hiszen a fajfenntartás kötelességéről is tudunk, nemcsak a természetes ész alapján, hanem a Kinyilatkoztatásból is: v. ö. Ter 1,28!); egyfajta munkamegosztás jegyében helyénvaló, ha egy kisebbség a teljes idejét a spirituális dolgokkal való foglalkozásnak szentelheti, míg a többség közvetlenül – családalapítással – vesz részt az emberi történelem folytonosságának biztosításában.⁵⁸ Ha azonban a két cél valami okból ütközik, az emberiség fennmaradásáé az elsőbbség.⁵⁹ Emellett még a szüzességben élők sem csupán a „contemplata aliis tradere”⁶⁰ elv jegyében szolgálják az egész emberi társadalmat, hanem – bármilyen meglepően hangzik – még a házasságok megszilárdításában is közreműködnek: eleven bizonyosságai ui. annak, hogy léteznek emberek, akik egyszer s mindenkorra képesek lemondani a nemi életről, s így példát jelenthetnek azok számára, akik csak időszakosan kötelesek az önmegtartóztatásra: „Íme, az önuralomnak ilyen foka is lehetséges. Hogyne lennél hát képes te legalább a házasságkötésig kibírni, utána pedig a hitvesedhez hűséges maradni?”⁶¹ Ugyanakkor az is igaz, hogy ekkora önkorlátozásra – a nemi vágy közismert intenzitása miatt – csak nagyon kevesen képesek, tehát a szüzesség állapotának nagyra becsülése ellenére is mindig a házasságot fogja választani a túlnyomó többség, ha csak ez a két erkölcsileg helyeselt lehetőség van, így tehát nem merülhet föl ebben az összefüggésben a népességfogyás veszélye.

Korunkban azonban nem is annyira a fogyástól szokás tartani (ennek veszélye még a demográfiai válságot már közvetlenül megtapasztaló nyugati világban sem tudatosult kellőképpen), hanem a túlnépesedéstől. Ám tudnunk kell, hogy a kérdés szakértői az utóbbi években egyre sűrűbben figyelmeztetnek: a XXI. század fő demográfiai problémája nem a túlnépesedés, hanem, éppen ellenkezőleg, az elöregedés lesz, még-

⁵⁷ Ld. pl. Iosephus GREDT: *Elementa Philosophiae Aristotelico-Thomisticae I-II*. Friburgi Brisgoviae – Barcinoe, Herder, MCMLVI. §. 1013. (II. kötet, 413. o.) Aquinói Szent Tamás szintén „ésszel is” (*etiam ratione*) megindokolhatónak tartja a szüzesség előbbrevaló voltát. Ld. *Summa theologiae*, II–II., q. 152., a. 4.

⁵⁸ V. ö. *Summa Theologica*, II–II., q. 152., a. 2.

⁵⁹ Nem kisebb gondolkodó állítja ezt, mint maga Aquinói Szent Tamás, aki szerint a régmúltban, amikor még nem volt kellő nagyságú az emberiség, a házasság nemcsak az emberi faj mint olyan, hanem minden egyes ember számára is kötelező volt. (*Summa Theologica*, Supplementum, q. 41., a. 2., ad 1.) Mértékadó tomiszták pedig ennek nyomán általános szabályként ismerik el: minden egyén számára külön-külön is kötelező lenne a házasság, ha az emberi faj fennmaradása másképp veszélybe kerülne. (Ld. pl. GREDT i. m. § 1016. [II. kötet, 415.]

⁶⁰ V. ö. *Summa Theologica*, III., q. 40., a. 1., ad 2.

⁶¹ V. ö.: II. JÁNOS PÁL: *Familiaris consortio*. Második rész, 6. In: *Amit Isten egybekötött. Pápai megnyilatkozások a katolikus házasságról*. Budapest, Szent István Társulat, 1986. 111.

hozzá globális szinten.⁶² (De ha egyszer történetesen mégis szükséges lenne fékezni a növekedést, akkor is feladat a stagnáló népesség újratermelése, a gyermeknek ekkor is az a jó, ha családban nevelkedik, továbbá a rokonszelekcio említett törvényszerűsége is működik bennünk, tehát egy ilyen helyzet sem tenné feleslegessé a fenti normákat. S ha helyettük a mai nyugati hedonizmus válik világméretűvé, akkor hamarosan a népesség vészes *fogyása* lesz *mindenütt* probléma.)

Két elméleti és egy gyakorlati nehézség

Itt akár le is zárhatnánk írásunkat, hiszen már látható, hogy jó észérvek vannak a hagyományos katolikus szexuáletika legfontosabb szabályainak védhetősége mellett.⁶³ Van azonban két gyakori ellenvetés mindenfajta egyetemes érvényességre igényt tartó erkölcsi normarendszerrel szemben. Az egyik az értékeknek a tényekből való levezethetlenségére (a „Van-Legyén”-problémára) hivatkozik, a másik a történelmi és néprajzi ill. kultúrantropológiai ellenpéldákból von le relativista következtetéseket. Az előbbivel most nem kívánok foglalkozni (másutt már megtettem⁶⁴), hanem feltételezem, hogy potenciális vitapartnereim hozzám hasonlóan úgy gondolják: az emberi civilizáció jó dolog, amelyet a továbbiakban is fenn kell tartanunk, s amely feltételezi mind a világ feletti racionális ellenőrzést (beleértve a magunk alkotta emberi világ, a társadalom áttekinthetőségét is), mind a sajátosan emberi szükségletek és tevékenységek létezését s lehetőség szerinti további gazdagítását. Ez esetben legfőljebb arról lehet vitánk, hogy e közösen vallott cél eléréséhez a család és a nemiség vonatkozásában a fent bemutatott normák jelentik-e – objektív oksági összefüggések alapján – a legjobb eszközöket. A relativista ellenvetésre viszont, amennyiben ez tartalmilag közvetlenül vitatja ugyanezen normák érvényességét, illik legalább röviden kitérnem.

A relativizmus kihívására akkor tudunk válaszolni, ha képesek vagyunk úgy értelmezni az általunk természetjoginak tekintett normarendszertől eltérő szabályokat követő múltbeli vagy jelenlegi társadalmak létezését, hogy közben nem kell feladnunk e természetjog kitüntettségéről való meggyőződésünket. Ebben a nagy francia tomissa, Jacques Maritain nyújthat nekünk segítséget. Mint kifejti: a természeti törvény valóban örök abban az értelemben, hogy azon erkölcsi normákat tartalmazza, amelyek elvben mindig, már a kezdetektől fogva a legjobban ille(né)nek az emberi természethez, ám e normák tudatosulása, felismerése időben elnyújtva, egyfajta kulturális evolúció keretében valósul meg a történelem során (ami egyúttal a téves próbálkozások és visszaesések lehetőségét is nyitva hagyja), s e folyamat népenként, kultúránként is

⁶² Gérard-François DUMONT: Csalóka látszat. (*Le Monde diplomatique*) magyar kiadás (2012 február) <http://magyardiplo.hu/kezdlap/579-csaloka-latszat>. KOCIS i. m. 21.

⁶³ Nem tértünk ki néhány viszonylag új keletű problémára, pl. a klónozás és a mesterséges megtermékenyítés kérdésére. (Ezekkel kapcsolatos álláspontunkat ld.: TURGONYI Zoltán: *Etika*. Budapest, Kairosz, 2003. 231–233.) Szintén nem szövtünk a vérrokonok házasságának tilalmáról, hiszen ennek indokoltságával ma már mindenki tisztában van, s jobb érvekkel is rendelkezünk e vonatkozásban, mint a múltban, amikor a tudomány még nem tárta fel e probléma genetikai hátterét.

⁶⁴ TURGONYI i. m. 11–19. és 95–105.

más-más ütemben zajlik.⁶⁵ Ez magyarázza azt, hogy még korunkban is nagy tarkaság tapasztalható a világban az erkölcsi előírások terén.

Maritain elméletét továbbgondolva az általunk a fentiekben természetjoginak tekintett normáknak ellentmondó történelmi példák esetében azt kell feltételeznünk, hogy az ezeket elfogadó társadalomban mindig vannak olyan sajátos körülmények, amelyek ott és akkor egy ideig szükségessé vagy lehetségessé teszik a természeti törvénytől való eltérést, ám e körülmények csak átmenetiek, hosszabb távon átadhatják helyüket olyan viszonyoknak, amelyek összességükben jobban illenek az emberi természethez (amennyiben a világ feletti racionális kontroll magasabb fokát és/vagy a sajátos emberi szükségletek gazdagabb készletét feltételezik), s hogy ezért az ez utóbbiaknak megfelelő normákat kell természetünk valódi tartozékainak, az igazi természetjog elemeinek tekintenünk.⁶⁶

Mutassuk be ezt néhány a szexuális erkölccsel kapcsolatos példán! Lássuk először a poligámia kérdését! Itt – megint csak hely hiányában – ki nem fejthető biológiai okokból a férfi esetében veleszületetten erős promiszkuitásra való hajlam szolgálja génjei minél nagyobb számban való újratermelődését, míg a nőben e hajlam jóval gyengébb, ő inkább a génjeit hordozó utódok számára biztonságot nyújtó társat keres. Ebből eleinte logikusan adódik a többnejűség, tekintve, hogy a nő gyakran azon biológiai értelemben „sikeres” férfhoz társul, akinek már ugyanezen okból van egy vagy több felesége. Mivel azonban így sok férfinak nem jut asszony, állandó konfliktusforrást képez a nőkért való harc.⁶⁷ Erre az evolúció úgy válaszol, hogy a férfiban a promiszkuitásra való továbbra is erős késztetés *mellett* kialakul – ahogy korábban már láttuk – egy új, szintén biológiailag rögzülő hajlam arra, hogy egyszerre csak egyetlen nő iránt legyen benne intenzív érzelmi kötődés. E folyamat aztán végül a monogámiához vezet, amelynek tökéletes formájában már mindkét féltől elvárják a szexuális hűséget.⁶⁸ Ám a monogámia *intézményes* bevezetése már azt jelenti, hogy az ember tudatosan választ több biológiailag egyaránt adott késztetés, ti. egyfelől a férfiakban a szexuális partnerek váltogatására való erős hajlam, másfelől a mind bennük, mind a nőkben meglévő *más*, inkább a monogámiának kedvező késztetések közül.⁶⁹ Az ember tehát itt is racionális uralmát növeli, fölébe kerekedve saját biológiai alapjainak: veleszületett hajlamait nem tudja ugyan megszüntetni, de rangsorolja őket oly módon, hogy egyes hajlamokat elfojt vagy korlátoz más hajlamok ill. a társadalom belső békéje kedvéért. (Ez is jelzi, hogy felfogásom miért nem nevezhető biológiai redukcionizmusnak.)

Fontos látni: itt nem egyszerűen arról van szó, hogy *egy lehetséges* szabály felvált egy másik *ugyanilyen lehetségest*, amelyhez akár vissza is térhetnénk egyszer. Azok a viszonyok, amelyeknek az új szabály, a monogámia felel meg, *fejlettebbek* a régiéknél, hiszen

⁶⁵ Jacques MARITAIN: *La loi naturelle ou loi non écrite*. Fribourg, Éditions Universitaires Fribourg Suisse, 1986. 20. skk és 188.

⁶⁶ Mindezekről – beleértve annak vizsgálatát is, hogy miért lehet e folyamatot bizonyos vonatkozásokban végesnek tekinteni, s így ugyanezen vonatkozásokban végérvényesnek tekinthető, valódi természetjogi normákhoz eljutni – részletesen írtam másutt. (TURGONYI i. m. 42–51., 111–117., 151–156., 235–245.)

⁶⁷ BEREZKEI (1992) i. m. 73–81.

⁶⁸ Számos lehetséges átmeneti szakaszon keresztül valósul meg ez: lehet pl. a többnejű házasságokban egy kitüntetett „főfeleség”, előfordul, hogy a *de jure* poligin társadalomban *de facto* csak egy szűk kisebbség él a férfiak közül többnejűségben, vagy a *de jure* monogám társadalomban elnőzik a férjek házasságtörését stb. V. ö. BEREZKEI (1992) i. m. 73–81., 98.; CSÁNYI i. m. 198., 200.

⁶⁹ V. ö. ARNHART i. m. 32., 123., 133., 136–137.

kiküszöbölik a belső konfliktusok egyik fő forrását, azaz a világ feletti racionális emberi uralom növekedését valószínűsítják meg (emellett érvényre jut a kölcsönös házastársi szeretet is, amivel az új, sajátosan emberi szükségletek körének bővülése nyer elismerést). Egészükben tehát ezek az új viszonyok felelnek meg e vonatkozásban igazán az emberi természetnek, ezért jogosan tartjuk az *ezekhez* tartozó normát – itt a monogámiát – a természetjog *valódi, végleges* követelményének.

Ugyanez az elv más történelmi ellenpéldákra is alkalmazható. Ha valamely premodern társadalomban nem tilos pl. a házasság előtti nemi élet vagy a válás, ám e társadalom mégsem küszködik a népességfogyás problémájával vagy a gyerekek szocializálásának korunkat jellemző nehézségeivel, ez korántsem igazolja a relativistákat. Ilyenkor ui. e tilalmak hiányát ellensúlyozhatja az, hogy minden ember közvetlenül érzi személyes érdekelttségét a szaporodásban, hiszen másképp nem lesz, aki öregségében gondoskodik róla. Ezért zömük így is a – többnyire tartós – házasság állapotot választja a gyermeknevelés érdekében. Ma ezzel szemben a nyugdíjrendszer eltartja a gyermektelen öregeket, akár tehetnek helyzetükről, akár nem. Így azonban az egyének a családalapításban való közvetlenül belátható érdekelttsége megszűnik, s hajlamos lehet a játékelméleti értelemben vett „dezertálásra”: tartózkodik a gyermekvállalástól, azaz e vonatkozásban nem működik együtt a többiekkel, miközben számít rá, hogy ez utóbbiak a maguk részéről kooperálnak, azaz gondoskodnak a megfelelő számú utódról, s így meglesz a megfelelő nagyságú népesség, amely azután őt is eltartja idős korában. S minthogy sokan gondolkoznak így, megindul a népességfogyás (amely azután persze hosszabb távon magát a nyugdíjrendszert és így maguknak a fenti módon kalkuláló egyéneknek a majdani ellátását is fenyegetheti). Ezért most már fokozottan indokolt a családalapításra ill. a család egyben tartására készítő szigorúbb, következetesebb erkölcsi normák érvényesülése (azaz, mint láttuk, a nemi kapcsolatnak a házastársi érintkezésre korlátozása). S minthogy *egészében* az új helyzet itt is a világ feletti racionális uralom magasabb fokát jelenti, hiszen megvédi a biológiai véletlen következményeitől azon egyéneket, akik önhibájukon kívül gyermektelenek, *a korábbi állapottal szemben ez felel meg igazán természetünknek* e vonatkozásban, *tehát az e helyzet által* (most már elengedhetetlenül) *szükségessé tett norma* (a nemi életnek a felbonthatatlan házasságra való korlátozása) *felel meg igazán a természetjognak*. (Egyúttal abban az értelemben is emberibb ez az új helyzet, hogy a korábbinál nagyobb szerephez juthat egy – mint láttuk, már jóval régebben kialakult – sajátosan emberi szükségletté vált tényező, a házastársak közötti szoros érzelmi kötődés, hiszen közvetlen gazdasági kényszer híján szinte csak e kötődés tudatos kialakítása és fenntartása könnyítheti meg a válás tilalmának betartását.)

Itt kell visszatérnünk egy, az írásunk elején már érintett kérdéshez. Kétségtelen, hogy voltak és ma is vannak olyan népek, amelyek körében valóban az a szokás, hogy a fiatalok házasság előtti szexuális kapcsolata terhesség esetén véglegessé válik, házassággá alakul. Ám minél fejlettebb egy civilizáció, annál összetettebb, bonyolultabb a benne élők személyisége, annál több sajátos szempont határozza meg, hogy a pusztán szexuális vonzódáson kívül mi minden szükséges még ahhoz, hogy egy nő és egy férfi valóban egymáshoz illő legyen, s így annál kevésbé lehet a teherbe esés biológiai véletlenére bízni, hogy egy életre el kell-e kötelezniük magukat egymásnak. A személyiség e bonyolódása pedig vélhetőleg egyirányú történelmi folyamat, s önmagában megint csak gazdagodást jelent, így illik természetünkhöz, márpedig akkor az e gazdagabb személyiséget feltételező társadalomnak megfelelő normákat kell természetjogiaknak tekintenünk.

Hipotézisünk szerint a relativisták által felhozott más történelmi és néprajzi-kultúr-antropológiai ellenpéldákra is e logika szerint lehet válaszolni.⁷⁰ A természetjog elméleti igazolása tehát véleményünk szerint elvben megoldható feladat.⁷¹ A valódi nehézséget nem is ez jelenti, hanem az a mélységes ellenszenv, amellyel a mai nyugati társadalom minden efféle erkölcsi követelményrendszerrel szemben viseltetik.

Látható, hogy a házassággal kapcsolatos fenti normák gyakorlati érvényesülése feltételezi az ember saját belső késztetéseire feletti uralmának meglétét. Ez egyúttal megfelel azon antropológiai modellnek is, amelyet írásunk bevezető részében felvázoltunk, s amely szerint az emberi természet normális működése feltételezi ennek az uralomnak – nevelés és önnevelés során történő – tudatos erőfeszítéssel járó kialakítását. Korunk azonban nem kedvez ennek. A modern nyugati tömegember Ortega y Gasset kifejezésével élve „elkényeztetett gyerekként” viselkedik: beleszületik egy már kialakult, technikailag igen fejlett civilizációba, ennek vívmányait ugyanolyan természetesnek tekinti, mint a levegőt, s nem is gondol arra, hogy mindez korábbi nemzedékek hatalmas önfegyelmet és önkorlátozást feltételező szellemi és fizikai erőfeszítéseinek következtében alakult ki, s ugyanezekre lenne szükség további fenntartásához is. E tényre figyelmen kívül hagyva írtózik mindattól, ami lemondást, önuralmat, valami külső szabályhoz, korláthoz való alkalmazkodást követelne, megfélemlítve róla, hogy ez az alkalmazkodás az emberi lét szükségszerű velejárója.⁷² A parttalan szabadságot tekinti alaphelyzetének, s minden korlátozást külön indoklásra szorulóknak. E beállítottság nem a semmiből, s nem valamiféle történelmi véletlenből keletkezett: míg a kapitalizmus régebben a fegyelmezett, önkorlátozó, takarékos, szorgalmas, megbízható stb. embertípus tömeges létezésében volt érdekelt,⁷³ addig a fogyasztói társadalom XX. századi megjelenése óta a gazdaságnak olyan népességre van szüksége, amely mindenfajta korlát és késleltetés nélkül azonnal megragadja az élvezet összes lehetőségét, s amelyet manipulációval kiválóan rá lehet venni arra, hogy újabb és újabb, azonnal kielégítendő szükségletei keletkezzenek. Persze e tömeges hedonizmus hosszabb távon magának a rendszernek a gazdasági alapjait fogja aláásni, hiszen épp az az embertípus tűnik el, amely az egész mai bőség alapjait egykor megteremtette.⁷⁴

Ilyen állapotok mellett nyilvánvalóan fel sem merülhet, hogy bármely mai nyugati kormány hatalmi szóval bevezethetné a fenti normákat, arra hivatkozva, hogy a tételes

⁷⁰ Több – itt nem említett – hasonló ellenpéldát vizsgálok ugyanezen elv jegyében *Etikám* utolsó fejezetében (TURGONYI i. m. 237–245.).

⁷¹ A történelem során spontán módon keletkezett ellenpéldák mellett természetes reflektálni kell a klaszszikus természetjog szerinti házasság és család mesterséges meghaladásának tudatos kísérleteire, pl. a kommunákkal való próbálkozásokra is. Ezek érdemi vizsgálata messze meghaladná a jelen írás kereteit, így csak röviden utalunk rá, hogy az efféle kísérletek tudomásunk szerint eddig mind megbuktak, mert sem a szülő-gyermek, sem a férfi-nő kapcsolat hagyományos formájára irányuló velünk született hajlamok tartós elnyomása nem lehetett sikeres. Ld. pl.: BERECKEI (1992) i. m. 114–115., Pierre L. VAN DEN BERGHE: *Human Family Systems. An Evolutionary View.* New York–Oxford, Elsevier, 1979. 51–61. és 70–74.

⁷² JOSÉ ORTEGA Y GASSET: *A tömegek lázadása.* Budapest, Pont Könyvkereskedés, 1995. 52.

⁷³ Mindezt, némileg leegyszerűsítően, sokszor egy tág értelemben vett „protestáns etikához” kapcsolják, „Max Weber után szabadon”, noha az efféle jellemvonások egyszerűen általánosan szükséges erények, melyek nélkül hosszabb távon semmilyen civilizált társadalom sem működhet.

⁷⁴ A korunk kapitalizmusa és hedonizmusa közötti összefüggés talán leghíresebb elemzése: DANIEL BELL: *The Cultural Contradictions of Capitalism.* New York, Basic Books, 1976.

jognak alkalmazkodnia kell a természetjoghoz. Nem beszélve arról, hogy ez utóbbinak a mai társadalom többsége még a hírét se hallotta, egy ilyen próbálkozás enyhén szólva népszerűtlennek számítana. Mint a bevezetőben már utaltunk rá, maga a katolikus természetjogi gondolkodás legnagyobb tekintélye, Aquinói Szent Tamás sem helyesli, hogy a fenti értelemben vett természeti törvény minden egyes normáját jogilag kötelező s az állam által szankcionálható formában írja elő a tételes törvény. Arra viszont talán alkalmasak a mondottak, hogy ráébresszenek minket: van alternatívája a Nyugaton jelenleg uralkodó antropológiai és erkölcsi paradigmának, mely utóbbi, ahogy azt – különösen civilizációnk katasztrofális demográfiai helyzetét látva – valamennyien tapasztalhatjuk, zsákutcába vitt bennünket. Mindenképpen az individualizmussal való szakításra, a közjó újbóli középpontba állítására lenne szükség, ami a mainál nagyobb lemondást és önfegyelmet kíván az átlagembertől, s ezt az árat, ha tartósan létezni akarunk, meg kell fizetnünk. A jelenlegi nyugati politikai konszenzus alapján állva csak akkor várhatunk kedvező fordulatot, ha a társadalom többsége önként jobb belátásra tér. Vajon reménykedhetünk-e benne, hogy civilizációnk, felismerve a történelmi zsákutcát, demokratikus úton végrehajtja a szükséges paradigmaváltást?